Дубенец Э.М. Современный английский язык. Лексикология. – М./СПб.: ГЛОССА/КАРО, 2004. – С. 12-14, С. 153-156. *Кубрякова Е.С., Александрова О.В.* Виды пространств текста и дискурса // Категоризация мира: пространство и время. Материалы научной конференции. – М., 1997. – С. 15-23. *Мюллер В.К.* Новый англо-русский словарь. – 7-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2000. – 880 с. *Серио П.* Русский язык и политический дискурс: Анализ номинаций // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М., 1999. – С. 26. *Степанов Ю.С.* Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. – М.: Рос. гуман. ун-т, 1995. – С. 35-47. *Longman* Dictionary of Contemporary English. Third edition. – Longman, 1995. – 1668 p.

МАТЕРИНСЬКА О.В.
(*Донецький нац. ун-т*)

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ У СЕМАНТИЦІ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

1. Дослідження семантики лексичних одиниць у зіставно-типологічному ракурсі є неможливим без врахування особливостей мовної картини світу, яка сформувалася у мовах, що вивчаються. Мовна або "наївна" картина світу, з одного боку, є відбиттям реально існуючої дійсності мовними засобами та вираженням національно-культурної специфіки певної мовної спільноти, з іншого боку, вона є відображенням повсякденних, побутових уявлень людини про світ, вона зорієнтована на традиційне мислення, природне знання [Урысон 2003, с. 3] та протиставляється науковій картині світу як еталону науково доведеного та правильного знання про світ. Двопланове сприйняття дійсності, розрізнення наукової, фактичної та "наївної" картини світу є спільним для різних мовних спільнот [див. Урысон 1995, 1998].

1.1. Відмінності у сформованій мовній картині світу відбиваються на семантиці лексичних одиниць, що проявляється у різній концептуалізації носіями конкретних мов певних фрагментів об'єктивної дійсності, побудові її лінгвоспецифічних моделей та обумовлює у мовному плані різну логіко-семантичну сегментацію навіть базових для людини понять. Особливо яскравою моделлю, яка може продемонструвати різницю у формуванні мовної картини світу в носіїв різних мов є меронімічна лексика.

Меронімія є одним з типів таксономічних відношень у лексичній системі мови, тобто відношень ієрархічного включення, родово-видових відношень, які забезпечують взаємозв'язок між її окремими елементами та підсистемами. Відношення *меронімії* трактується як взаємовідношеннями між цілим та його частинами [Leisi 1961, с. 35; Blank 2001, с. 31]. Кожний меронім (частина, наприклад, *око*) має свій холонім (ціле, наприклад, холонімом лексеми *око* виступає лексема *обличчя*) [Murphy 2003, с. 231].

1.2. Дослідження меронімії є актуальним з точки зору системного дослідження лексичної системи мови, оскільки відношення між частиною та цілим, з одного боку, визначається загальними логічними принципами організації знання людини про навколишній світ, з іншого боку, може слугувати моделлю лінгвістичної концепції організації понятійної системи у свідомості людини. Меронімія як система ще не була предметом системного вивчення у лінгвістиці, хоча різні тематичні групи слів у складі меронімічної лексики були предметом окремих лінгвістичних розвідок. Про необхідність докладного вивчення меронімії говорять у своїх працях Е. Ляйзі та Р. Чаффін [Chaffin 1992, с. 262; Leisi 1961, с. 35].

2. Метою дослідження, представленого у цій статті, є вивчення розбіжностей у сприйнятті та концептуалізації дійсності носіями різних мов, обумовлених

існуванням національно-культурної специфіки. Основним завданням проведеної розвідки є фіксація розбіжностей у логічній сегментації меронімів, їх семантичному обсязі.

Предметом дослідження є вивчення розбіжностей у семантиці меронімічної лексики, обумовлених відмінностями у мовній картині світу.

Об'єктом дослідження у запропонованій статті є декілька груп меронімічної лексики, а саме мероніми на позначення поняття *частина*, темпоральні, локативні та соматичні мероніми.

2.1. Сегментація темпоральних понять є різною у межах генетично споріднених та ареально близьких індоєвропейських мов. Ноімнативна одиниця на позначення *доби* є лексичною лакуною для більшості західноєвропейських мов, де на позначення доби використовуються описові словосполучення (наприклад, англ. *24 hour period* 'період 24 годин', порів. також англ. лексему *fortnight*, яка відповідає укр. *два тижні*, рос. *две недели*). Офіційно, у вимірі „об'єктивного" астрономічного часу *доба* розпочинається о дванадцятій ночі, а у повсякденному, „наївному" уявленні мовця – уранці, коли людина прокидається. Поняття вечора та ночі у англійській мові не мають жорстких меж, англ. *see you tomorrow night* означає не 'побачимося завтра вночі', а 'побачимося завтра ввечері', оскільки англ. *night* має значення 'ніч' та 'вечір', *вечір* не сприймається як частина *ночі*, а скоріше як окремий часовий проміжок перед часом, передбаченим для сну. Укр. *ранок* та рос. *утро* мають значення 'час, коли людина прокидається після нічного сну', початок дня', а англ. *morning* 'ранок' – 'рання частина дня до полудня' та 'частина дня з дванадцятої ночі та до середини дня', тому англ. *at two in the morning* 'о другій ранку' відповідає українському словосполученню 'о другій ночі'. У західноєвропейських мовах можна виокремити 6 основних сегментів доби (наприклад, у німецькій мові: *Morgen* 'ранок', *Vormittag* 'час до полудня', *Mittag* 'полудень', *Nachmittag* 'час пополудні', *Abend* 'вечір', *Nacht* 'ніч') у порівнянні з 4 у слов'янських мовах (наприклад, в українській мові: *ранок*, *день (полудень)*, *вечір* та *ніч*). Внаслідок зазначеного вище у германських та слов'янських мовах не співпадають значення навіть здавалося б еквівалентних понять. А.Д. Шмелев зазначає, що для європейців характерно ділити день згідно „об'єктивного" астрономічного часу, від якого залежить робочий розклад [Шмелев 2002, с. 57]. Для слов'ян характерним є поділ часу в залежності від діяльності людини у цей час. Проте, якщо звернутися до матеріалу французької та італійської мови, то виявляється, що для них характерним є позначення сегментів доби та часу протягом цих сегментів доби окремими лексемами, а точніше додаванням словотворчих формантів для експліцитного вираження значення 'проміжок часу, заповнений певною діяльністю людини' до лексем, що позначають сегмент доби, наприклад, фр. *matin*, італ. *mattino* 'ранок', фр. *matinée*, італ. *mattinata* 'час протягом ранку', фр. *jour*, італ. *giorno* 'день', фр. *journée*, італ. *giornata* 'час протягом дня', фр. *soir*, італ. *sera* 'вечір', фр. *soirée*, італ. *serata* 'вечірній час', фр. *nuit*, італ. *notte* 'ніч', фр. *nuitée*, італ. *nottata* 'час протягом ночі'.

Тобто сприйняття часу у цих мовах є антропоцентрично орієнтованим, людина визначає сегмент доби не тільки і не стільки за астрономічним часом, скільки за тим, для якої діяльності вона цей час використовує.

2.2. На позначення поняття частини у німецькій мові вживаються лексичні одиниці *Teil* 'частина', *Stück* 'шматок, частина', *Einzelteil* 'окрема частина, окремий елемент', у англійській мові – *piece* 'частина, шматок', *item* 'окрема частина, окремий елемент', що також має значення 'окремий предмет з поміж певного кола, групи предметів'. На позначення окремих частин різних предметів у німецькій та англійській мовах існує низка диференційованих позначень, які демонструють розбіжності, так нім. *Apfelsinenscheibe* 'скибочка помаранчі' відповідає англ. *segment*

of orange (букв. сегмент помаранчі) ‘часточка, долька помаранчі’, нім. *Knoblauchzeh* (букв. палець часника) ‘долька часника’ відповідає англ. *clove of garlic* ‘долька часника’, нім. *Seifenstück* ‘шматок мила’ відповідає англ. *bar of soap* (букв. брусок мила, плитка мила) ‘шматок мила’, англ. *bar of chocolate* ‘плитка шоколада’ відповідає нім. *Schokoladentafel* ‘плитка шоколада’, проте нім. *Tafel* ‘плитка’ не може вживатися на позначення *шматка мила* (англ. *bar of soap*), нім. *Scherbe* ‘уламок скла або ж порцеляни’ відповідає англ. *sliver of glass* ‘уламок (зі скла)’ та англ. *chip of china* ‘уламок (порцеляни)’; нім. *Lappen* ‘анат. доля, шматок’ (може позначати частину шкіри (*Haut*), м’яса (*Fleisch*), тканини (*Tuch*)), у англійській мові відповідниками виступають лексеми *flap* ‘тонкий, плаский шматок тканини, паперу, шкіри, що тримається на якійсь поверхні, зафіксований лише з одного боку’ та *lappet* ‘шматок м’яса’.

2.3. Іншим прикладом існування відмінностей у логічній сегментації певних понять та, відповідно, у глибині семного членування лексем можуть бути локативні мероніми. Так, наприклад, нім. лексема *Ende* ‘кінець, кінчик’ може позначати кінець тупого та гострого, м’якого та твердого предмету, у той час як у англійській мові на позначення м’яких предметів вживається лексема *tip* ‘кінець, кінчик (пальця, язика, сигари)’. Для нім. *Rand* ‘пруг, крайка, край’ домінатною семою є сема розташування, натомість відповідники цієї лексеми у англійській мові є залежними від форми та матеріалу: *brim* ‘кант капелюха, келиха’, *rim* ‘оправа окулярів, чогось круглого’, *edge* ‘край берегу’, *verge* ‘край скелі, лінія ріки’, *margin* ‘пруг книги, зошита’ [Материнська 2008, с. 73-75].

2.4. Розбіжності у логічній сегментації понять яскраво демонструють найменування частин тіла людини. У німецькій та англійській мовах, існують окремі лексеми на позначення кисті руки та руки від кисті до плеча: англ. *hand*, нім. *Hand* ‘кисть руки’, англ. *arm*, нім. *Arm* ‘рука від кисті до плеча’. В українській, російській, латиській, у суахілі (укр. *рука*, рос. *рука*, лтс. *roka*, суах. *mkono*) одна лексема позначає кисть руки та руку від кисті до плеча. Схожі відмінності виявляються, напр., при позначенні ноги (порів. англ. *foot* – ‘стопа’ і *leg* – ‘нога, частина ноги вище стопи’) (порів. також нім. *Busen*, англ. *bosom*, ісп. *pecho,* япон. *chibusa*, евен. *укэн*, евенк. *укун* ‘жіночі груди’, нім. *Brust*, англ. br*e*ast, ісп. *torax*, япон. *mune,* евен. *тынгэн,* евенк. *кенгтырэ* нівх. *нˌыphˌыр* ‘грудна клітина, груди’ відповідає укр. *груди*, рос. *грудь,* лат. *krūtis*, мокш. *мямте*, які мають узагальнююче значення ‘груди’). У випадку, коли одна лексема поєднує в собі значення декількох частин тіла йдеться про реалізацію сегментації тіла на рівні полісемії, це є характерним, наприклад, для тунгусо-маньчжурських мов, наприклад: мокш. *пря* ‘голова’, ‘мозок’, ‘лоб’, ‘потилиця’; нівх. *иты* ‘нижня щелепа’, ‘підборіддя’; евенк. *ханнга* ‘кисть руки’, ‘долоня’, ‘стопа’ [Материнська 2007а,б; 2008].

2.5. З погляду “наївної” анатомії у тілі людини містяться нематеріальні уявні сутності, подібні до органів (напр., *душа*, *зір*, слух), а психічні процеси, подібно до матеріальних пов’язані з певними органами людського тіла. Матеріальні органи набувають особливих функцій, які мають відношення до психіки людини: наприклад, *серце* – орган кровообігу людини – набуває функції органу почуттів (рос. *доброе сердце*, укр. *добре серце*, нім. *gutes Herz*, англ. *kind heart*). Подібні функції згідно уявлень „наївної анатомії” виконує також НЧТ *груди:* укр. *груди* та рос. *грудь*, вживаються на позначення душі, почуттів, напр., укр. *у грудях щемить* ‘щось непокоїть, переносно про серце’, у англ. *breast* ‘грудна клітина, груди’ використовується на позначення ‘емоцій’, у япон. *mune* ‘грудна клітина, груди’ – ‘серця, душі’. Наведені приклади демонструють корелятивні відношення між найменуваннями частин тіла *серце* та *груди*, що за „наївними” уявленнями є

вмістилищем душі й можуть виступати синонімами у цьому значенні [Buck 1965, с. 251, 197].

Мовна картина світу є відображенням не тільки розбіжностей, обумовлених національно-культурною специфікою кожної природної мови, але й подібностей, які пояснюються спільністю когнітивних процесів у свідомості носіїв різних мов, подібністю асоціативного мислення, яке позначається у формування універсальних метафоричних та метонімічних моделей розвитку полісемії лексичних одиниць [Brown 2001, с. 1186-1187]. Так, наприклад, вихідне значення німецької лексеми *Pupille* ‘зіниця’ було пов’язане з уявленням про маленьку людину, ляльку, що відображається у зіниці ока людини. Такий образний метафоричний вираз існує у 118 мовах світу [Blanco 1999, с. 258]. Цей образ покладений й основу англ. *pupil* ‘зіниця’, його омонімом виступає *pupil* у значенні ‘ученик’.

3. З вищенаведених прикладів можна зробити такі висновки:

- вплив уявлень „наївної” або ж мовної картини світу виступає одним з важливих параметрів зіставно-типологічного опису певного фрагменту лексичної системи, наприклад, тематичної групи слів та має бути врахований у процесі комплексного зіставного дослідження семантики лексичних одиниць;

- внаслідок існування „наївної картини” світу або ж побутових уявлень людини про навколишній світ, у свідомості людини формується система „наївної анатомії”, яка поряд з реальними включає уявні сутності та безпосередньо впливає на семантичний розвиток найменувань частин тіла, є ще одним вагомим фактором, що спричиняється до існування універсальних асоціацій, пов’язаних з тілом людини у носіїв різних мов;

- логічна сегментація навіть базових для людини понять засвідчує суттєві розбіжності внаслідок існування національно-культурної специфіки, яка відбивається на сприйняття тих самих понять і відповідно на різному семантичному обсязі лексем, що їх позначають, цей фактор є суттєвим у процесі розвитку семантики темпоральних, локативних, соматичних меронімів, а також меронімів, які безпосередньо вживаються на позначення поняття частини;

- вивчення розбіжностей у семантиці лексичних одиниць, обумовлених розбіжностями у мовній картині світу, сформованої у досліджуваних мовах, має відбуватися на тлі пошуку семантичних універсалій, фіксації закономірностей семантичного розвитку слів, процесів полісемії, виникнення омонімії.

У перспективі вбачається проведення зіставного вивчення системи меронімів у німецькій та англійській мовах, виявлення внутрішніх зв’язків у системі меронімічної лексики, виявлення закономірностей формування їх семантичної структури та детальне спостереження за реалізацією їх семантичного потенціалу.

Література

Материнська О. В. Семантичні універсалії у тематичній групі найменувань частин тіла // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ, 2007а.- № 3 (12). – С. 159–172. *Материнська О.В.* Типологія найменувань частин тіла в індоєвропейських та урало-алтайських мовах // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ, 2007б. – Т. 4. – № 1 (10). – С. 120-137. *Материнська О. В.* Партоніми у лексичній системі мови // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ, 2008.- № 2 (14). – С. 71–80. *Урысон Е. В.* Проблемы исследования языковой картины мира. Аналогия в семантике. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 224 с. *Урысон Е. В.* Языковая картина мира VS. Обиходные представления (модель восприятия в русском языке) // Вопросы языкознания. – 1998. – № 2. – С. 3–21. *Урысон Е. В.* Фундаментальные способности человека и наивная анатомия // Вопросы языкознания. – 1995. – № 3. – С. 3–6. *Шмелев А. Д.* Русская

языковая модель мира: материалы к словарю. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 224 с. *Blanco C. M.* Das bildliche Potenzial der deutschen Körperteil-bezeichnungen: eine historische Darstellung seit indogermanischer Zeit // Muttersprache. – 1999. – Jg.9. – № 3. – S. 246 – 260. *Blank A.* Einführung in die leksikalische Semantik für Romanisten. –Tübingen: Niemeyer, 2001. – 154 S. *Brown C. H.* Lexical typology from an anthropological point of view // Language typology and language universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien. – Walter de Gruyter. – Berlin, New-York, 2001. – V. 1. – P. 1178–1190. *Buck C. D.* A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages, The University of Chicago Press. – Chicago, London, 1965. – 1905 p. *Chaffin R.* The concept of a semantic relation // Frames, fields and contrasts: new essays in semantic and lexical organization. –Hillsdale, New Jersey, Hove, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992. – 464. *Leisi E.* Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen. –Heidelberg, 1961. – 135 S. *Murphy. M. Lynne* Semantic relations and the lexicon: antonymy, synonymy and other paradigms. – Cambridge University Press. – Cambridge, 2003. – 293.

Морошкіна Г.Ф.
(*Запорізький нац. ун-т*)

КОНЦЕПТ «PATRIMOINE CULTUREL» У ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕНТАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

« La culture ne s'hérite pas, elle se conquiert»
André Malraux

Антропоцентрична парадигма XXI століття, яка прийшла на зміну порівняльно-історичному мовознавству та системно-структурному методу, сприяла виникненню і розвитку таких наукових напрямків, як лінгвокультурологія та когнітивна лінгвістика. Людина в її пізнавальній діяльності як носій мови та носій певної національної ментальності, потрапляє у фокус уваги вчених багатьох гуманітарних наук.

Мова завжди і доречно вважалась вченими головним засобом комунікації, кодом, який використовується людиною для відображення реального світу і таким чином уможливлює співіснування і співпрацю індивідуумів, які вживають одну й ту ж систему лінгвістичних знаків.

В. Гумбольдт казав, що мова – це об'єднана духовна енергія народу, яка дивним чином відбивається у певних звуках та має певний вигляд. Вся людина не вміщується в межі своєї мови: вона є чимось більшим за те, що вона висловлює. Різні мови – це зовсім не різні позначення одного й того ж предмета, але його різне бачення. (Гумбольдт 1981, с.349)

Отже, в національній мові існує дещо більш значуще, ніж номінативне значення, певне специфічне додаткове наповнення, яке є зрозумілим лише в окремій етнічній групі людей, об'єднаних єдиною культурою.

Зрозуміти специфіку етнічної ментальності можливо завдяки досягненням сучасної лінгвістичної науки, зокрема когнітивної лінгвістики, яка зробила об'єктом свого дослідження «концепт», відокремивши його від терміну «поняття». Хоча обидва терміни виглядають синонімічними, вони здаються різномовними еквівалентами, між ними існує значна різниця. Якщо «поняття» позначає сукупність суттєвих характеристик якогось предмета, які відрізняють його від інших подібних предметів, то «концепт» – це згусток «культури у свідомості людини» (Степанов 1997, с.40). Включення у склад концепту образної складової (Воркачев 2001, с.54) вигідно відрізняє його від поняття, яке позбавлене наочності. Саме конотації, які входять до складу концепту допомагають розкрити етнокультурну специфіку.